

Ahová gondolataink és hagyományaink kötnek

Viivi Luik: *Árnyékszínház* (Fordította Jávorszky Béla)

Budapest, 2017, Magyar Napló Kiadó

A lakosság mintegy harminc százalékát kitevő orosz kisebbséggel együtt másfél milliós lélekszámú Észtország példáját jól bizonyítja, hogy az irodalomban sem a sokaság, „hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat”. Az észt múlt gazdag örökségének bizonyítására elég megemlíteni a népmesékből, népdalokból, balladák, mondákból még a XIX. században összeállított Kalevipoetet, amelyhez hasonló naiv eposzt a finn Kalevalán kívül csak az úgynevezett nagy nemzetek, például a franciák vagy a németek képesek felmutatni. Aztán a XX. század második felétől a 2007-ban elhunyt prózaíró, Jaan Kross tette le névjegyét a világirodalomban. Manapság pedig a kortárs észt irodalomból és annak úgyszintén világirodalmi rangú műveiből kaphatunk folyamatosan ízelítőt, a lírát és prózát egyaránt magas művészi szinten magyarul megszólaltató Jávorszky Béla jóvoltából. Legutóbb például alig két év alatt az ő fordításában jelent meg Mari Saat regénye, *A lasnamäe-i megváltó*, amely éppen a fent említett orosz kisebbség helyzetével foglalkozik, majd ezt követően gyors egymásutánban Viivi Luik két műve, *A béke hetedik tavasza* és az *Árnyékszínház*.

Az észt parasztsaládból származó, 1946-os születésű Viivi Luik alig húszévesen, az 1960-as évek közepén költőként kezdte pályáját. Az írói hírnevet azonban pontosan húsz évvel később, a gorbacsovi glasznosztly lanyhuló cenzúráján valamilyen módon átcúsuló regénye, *A béke hetedik tavasza* hozta meg számára. Az önéletrajzi ihletésű mű az idősíkok mesteri változtatásával a hatéves én-elbeszélő kislány, illetve felnőtt alteregójának kettős perspek-

tívájából mutatja be a második világháború után szovjet tagköztársasággá lett Észtország falusi társadalmának ellenállását és vergődését a sztálini önkényuralom szorításában. A regényt több mint tíz nyelvre fordították le, a siker pedig meghozta a szerző kedvét a prózaírásra, aki 1991-ben *A történelem szépsége* címmel újabb regényvel jelentkezett.

A Szovjetunió szétesése és Észtország függetlenné válása új dimenziókat nyitott Viivi Luik életében. Szintén író férjét római nagykövetnek nevezték ki, és így 1998-ban négy évre eljutott az örök városba, amely addig csupán vágyainak titokzatos tárgya volt. Ez az életrajzi esemény képezi a 2010-ben keletkezett és azóta szintén több mint tíz nyelvre lefordított *Árnyékszínház* alaphelyzetét. Az én-elbeszélő egy kis nép szegény diplomatafeleségének szerepében éli életét új környezetében, a római köznapok eleven, lüktető forgatagában. Lakást keres, főbérelővel tárgyal, fogorvoshoz, cipészhez jár, különnc figurákkal, szakadt zsebtolvajokkal, koldusokkal, hajléktalannokkal ismerkedik meg. Ez a cselekmény jelen idejű síkja. Ugyanakkor Róma a maga káprázatos művelődéstörténeti kincseivel, több ezer éves történelmével az önmegvalósítás jelképévé is magasodik, amelyért keményen meg kell küzdeni, és amelyet ki kell érdemelni. Az ide vezető küzdelmes út, az Európa bonyolult, ellentmondásos, olykor kibogozhatatlan történelmében való kalandozások alkotják a cselekmény múlt idejű síkját, amelynek legfontosabb állomásai: az otthontól való elszakadás 1963 telén, a külföldi barátok beszámolóí a vasfüggöny mögül a kommunista diktatúra éveiben, Észtország függetlenségé-

nek kivívása 1991 nyarán, egy régen Rómába szakadt észt lelkész története, valamint Berlin és a németországi S. városka, ahová az én-elbeszélő irodalmi ösztöndíjasként jutott el. Az otthontól, a falusi környezet-től való elszakadást érdemes egy hosszabb lélegzetű idézettel bemutatni. Ez egyszerre bizonyítja a szerző kivételes képességeit és a kongeniális fordítás eredményeit: *Akkor is Rómába voltam úton, amikor egy 1963-as téli estén, tizenhat évesen, vékony kabátban, pénz nélkül, a széllel, az éjszakával és a sorssal dacolva igyekeztem a buszmegállóba. Hol szállunk szembe éjjel, / éjszakával, vízfolyással, / a legsötétebb vadonnal? / Szemközt csillogó hajnallal, / az aranyos holdsugárral? / Ha beesünk a patakba, / legurulunk a mart falán, / ki keres meg a patakban, / ki kutat fel martfal mentén? / Teremtőnk keres a patakban, / martfal mentén Máriácska.*

A részletből az is kiviláglik, hogy a látásmód, a lírai stílus, a metaforikus előadásmód révén Viivi Luik prózai műveiben is megmarad költőnek. Az *Árnyékszínház* a szó poétikai értelmében különben sem igazi regény. A líraiság mellett a képek, szobrok, műalkotások, az ékszeresek, a bútorok, a ruhák, növények, virágok, az ételek aprólékos leírása az esszé műfaja felé mutat. Az esszéjellegzet domborítja ki az idegenbe szakadt észt lelkész morálfilozófiai eszme-futtatásai 1999 tavaszán Berlinben, a balkáni háború kitörésének napján, miszerint az emberi szív nem különb, mint egy bábeli szajha, eladható és megvásárolható, vagy ugyanitt egy német műkritikus esztétikai tanácsai az én-elbeszélő számára: mindig arról írjon, amit a legjobban szégyell. Ne mondja, hogy nincs mit szégyellnie. Ne hazudjon.

A hagyományos szépprózában elvárható történetmesélés apró epizódokra korlátozódik, amelyek azonban nem egy közös történet láncszemei, csak az asszociációk tartják össze őket. Így például egy jelen idejű római zsebtolvajlás szolgál ürügyül egy 1996-os hasonló berlini eset elmondására, továbbá ezekkel a képzettársításokkal idéződnék fel a legváratlanabb

helyeken a gyerekkorhoz vagy a szovjet megszállás alatti Észtországhoz fűződő emlékek.

A különböző helyszíneket, a szerteágazó idősíkokat finom iróniával átszőtt, álomszerű, időnként irreálisba hajló motívumok kapcsolják egybe. Hol a habokból kikelő Vénusz kis szobra egy fogorvosi rendelőben, hol a Novalis kék virágjára emlékeztető cserepes májvirág a berlini metrón, hol egy fehér liliom, hol egy város környéki parasztházban örökbefogadott tyúk. Így áll végül össze regénnyé, egész pontosan esszéregénnyé, a múból vett idézettel élve „folyamatos örök jelenné” az eseményekbe beleszőtt hatalmas kultúrtörténeti anyag, amely enciklopedikus bőségében Botticellitől Bulgakovon és Becketten át egészen Ingeborg Bachmannig ível. Hogy csak a bé betűnél maradjunk.

A tizenhárom részből álló mű utolsó és egyben címadó fejezete, az *Árnyékszínház* az apa halálának felidézésével a térben és időben való végtelen kalandozások után visszavezet a szülői házba. Mert Viivi Luik szavaival élve: Megkerülhetjük a földet, otthon mégiscsak ott vagyunk, ahová gondolataink és hagyományaink kötnek. Mintha csak Tamási Áron Amerikába szakadt Ábelét hallanánk: Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. A halál azonban nemcsak a szülőföld, a haza szeretetének parancsát ébreszti fel a világot látott én-elbeszélőben, hanem morálját, életfilozófiáját is elmélyíti, és önmegvalósításához, önismeretének tökéletesebbé tételéhez legalább olyan mértékben hozzájárul, mint vágyainak egykori titokzatos tárgya, Róma járult hozzá. Ez a felismerés mondatja ki vele az *Árnyékszínház* legfőbb bölcsességét: „A temetésen a Jóisten jól pofon vág, és megmutatja, hol a helyed, akár részeges csavargó, akár köztársasági elnök voltál addigi életedben.”

Az irodalomban már hosszú ideje tart és egyre inkább hangadóvá válik az a folyamat, amely a modernség legfontosabb ideológiai kritériumának a hit, az erkölcsi

és kiváltképp a nemzeti elkötelezettség relativizálását, sőt teljes tagadását tartja. A szociológia és más hasonló tudományok pedig folyton a falusi létforma és a vele járó világkép fenntarthatatlanságát szajkózzák. Az *Árnyékszínház* többek között azért is figyelemre méltó mű, Viivi Luik

többek között azért is figyelemre méltó író, mert ékesen bizonyítja, hogy ezeknek az elemi értékeknek a követése vagy a hagyományos létforma ábrázolása korántsem zárja ki a korszerűséget, és hogy csak általuk képzelhető el a rossz úton tévelygő ember morális újjászületése.

Ircsik Vilmos

Aknay János: *Órangyal* (akril, vászon, 29×21 cm, 2019)

IRCSIK VILMOS (1944) író, műfordító. Utóbbi kötete: *Bűnök és bűnhődések* (2017).